

Молдоева Ы.И., Абдурасулова Р.К.

ТИЛДИ ИЗИЛДӨӨДӨГҮ КЭЭ БИР КӨЙГӨЙЛҮҮ МАСЕЛЕЛЕР

Молдоева Ы.И., Абдурасулова Р.К.

НЕКОТОРЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА

Y.I. Moldoeva, R.K. Abdurasulova

SOME LEXICAL PROBLEMS IN LEARNING LANGUAGE

УДК: 81.014/255

Тил предметин окутуудагы лексикалык кээ бир маселелерди башка илимдер менен тыгыз байланыштыруу.

Негизги сөздөр: дилгир, курук сөз (шике ашпаган), супсак (даамсыз же маанисиз), азап.

Взаимодействие некоторых лексических проблем в изучении языка с другими науками.

Ключевые слова: энтузиаст, говоря руки (отложено), не тощий (невкусный или бессмысленный), боль.

This article is about some lexical problems interact in the study of language with other sciences.

Key words: talking hands (deferred), not skinny (not tasty or nonsensical), ill.

Жашоо-турмушка, келечектеги ишине берилген жаштарды тарбиялоодо тил сабагына байланыштуу пайдалуу көп жумуштарды жүргүзүүгө мүмкүн. Ал үчүн талдоого алынган тексттер, үйгө берилген тапшырмалар, көнүгүү иштери, кружоктор жана факультативдүү сабактар ар кыл темалары боюнча конкреттүү лингвистикалык маселелерге байланыштуу тандалып алынып, алардын мисалдары, абзацтары, иллюстративдик материалдарды окуучулардын саясий активдүүлүгүн өөрчүтүүгө, коомдук турмушка дилгирлик менен катышууга, ата-эненин ишеничин актоого, коллективди кадырлоого жана гумандуулукка тарбиялагыдай болушу керек. Жалпысынан алганда тил предметине пайдаланылуучу материалдар студенттерди келечектин ишенимине, ошол ишенимди бекем сактоого үйрөткүдөй болушу зарыл.

Окутуу жана тарбиялоо эриш-аркак маселе. Жаштарды окутуунун негизги принцибинин бири так ушул окууга тарбиялоонун жолун көңүл көкөлөткүдөй кылып алып барууда турат. Тил предмети башка предметтерге караганда бир кыйла «куркак, супсак» сезилип, кубанычы жок сабактай туюлушу мүмкүн.

Байкоого караганда, негизги себеп кай бир мугалимдердин окуучуларды бул предметке кызыктыра албагандыгында. Айрым мугалимдер бул предметти жалаң грамматикалык «куркак» талдоолорго айландырып, «азап» чектирген аныктамаларды жаттата берип, өтө эле «моралдаштырып», аны жандуулуктан ажыратып, кандайдыр бир «тозоку» сабак өңдөтүп жиберешкендигинде. Ошондон улам башка предметти тең эле тың эле окуган студенттердин тилге «тиши өтпөй» калганын даалай жолу көргөнбүз. Тил предметин окуткан мугалим бул сабакты кызыктуу предметке айландыра албаса, албетте, анда окуучунун татымы солгундап, ал турсун «ай ушул тажатма сабактан кутулбадым» - деп айтат.

Тил сабагы – өзүнчө өзгөчөлүгү, өзүнчө кыйынчылыгы бар предмет. Ушул сабактан гана студенттер эне тилиндеги тыбыштар куралып келип, адамдарга сөз болуп жетип, грамматикага түшүп, анан байланыш куралы катары түшүнүшөт. Адамдардын кеби, көңүл туйгулары да, эмгектин кайнап чыккан шары да, кажыбас эмгектин шаңы да, күрөштүн гимни да так ушул тил менен гана кеңири студенттерге жетет. Студенттер тил менен гана башына уялап, көкүрөгүн тепкен ажайып сезимдерин кагаз бетине түшүрө алышат. Тил ар бир адамдын мээсине келүүчү ой пикирдин өөрчүшүнө түрткү берет. Студенттердин тилиндеги сөз байлыкты, учкул сөздөрдүн кенчин арбытуу үчүн төмөнкү иштерди кенири жүргүзсө, кыйла пайдалуу болор беле деймин.

Сөздөрдү учкул туюнтмаларды кенири үйрөтүүдө тематикалык ыкмаларды колдонуу. Бул ыкма боюнча тилдеги сөздөрдү ар кандай тематикалык топторго бөлүп, улам курстан курска жогорулаган сайын алардын көлөмүн кенейтип, сан жагынан арбытып үйрөтүү. Мисалы: Какыра (тоодо өсүп, дары катары пайдалануучу өсүмдүктүн аты). Какырым (ат кулака окшоп өсүп, сары гүл ала турган өсүмдүктүн аты). Ар бир текст көнүгүүдөгү сөздөрдү ушул сыяктуу сөздөрдүн тобуна бөлүп, атайын дептерге өзүнчө жаздырып, анан сөздүктөрдөн, элдин сүйлөгөн сөзүнөн ар кыл чыгармаларда тиешелүү материалдарды чогултуп жазып алууга көндүрө берсе, студенттин сөз байлыгы кенейет. Мында студент үч нерсе утат а) текстти максат менен берилип окууга үйрөнөт, б) тилге болгон кызыкчылыгы күчөйт, в) сөздөрдү тематикалык жактан классификациялап өздөштүрүүнүн жолуна өтөт. Анан ага ык алса өмүр бою ал ар кыл сөздөрдү тынбай үйрөнө берет. Ошол эле тематикалык ыкмаларды башка ыкка салууга мүмкүн. Мисалы: нейтралдык же жалпы элдик сөздөр: жыйна, сүйлө. Китеп сөздөрү: синоним, принцип, тематика, методика, состав, текст. Кызматчы сөздөр: гоо, чейин, менен ж.б.

Жогоркудай эле ыктарды фразеологизмдерди үйрөткөндө да колдонсо болот. Мисалы: ата-эне жөнүндө: ата болбой ата кадырын билбес, эне болбой эне кадырын билбес; ата баласы бол, андан ашып адам баласы бол.

Студенттердин сөз байлыгын өстүрүүдө бул сыяктаган ыктарды ар түрдүүлөнтүп колдонуу студенттердин кызыкчылыгын арттырууга, конкреттүү ситуацияга карата сөз таба билүүгө көнүктүрөт. Жогоркудай тематикалык бөлүнүштөрдү майдалап, подтемага, же анын тескерисинче аларды ийрилештирип

топторго чогултуп, бутактатып бай теректей тамырлатып, тилдин да чон турмушун үйрөтүүгө мүмкүн. Алсак, сын атооч жөнүндөгү теманы өткөн кезде сынга, сапатка, кулк-мүнөзгө ж.б. байланыштуу сөздөрдү токтотууга тура келет. Тематикалык жактан сөздөрдү топтоп үйрөнүүнү грамматикалык-орфографиялык жумуштарга тыгыз байланыштыра жүргүзүп, улам жаны сөздөрдү пайдалана билүүгө көнгөндөн кийин, окшоштуктун ассоциациясы негизинде студенттердин эсине баягыдай сөздөр уламдан улам көбүрөөк топтоло берет. Ошондуктан тил предметинде сөз байлыгын өстүрүүнүн биринчи жолу дайыма башкы аныктагыч жол болуу керек.

Лексико-грамматикалык ыкма – жогорку окуу жайларында кенири колдонулуп келе жаткан ыкмалардын бири, тилчи мугалимдерге белгилүү болгондой бул ыкманын үч компоненти бар: сөздөрдү туюнтмаларды маанилик айтылыш, жазылыш, грамматикалык жактан ирети менен улам арбытып үйрөнүү жагы. Сабактын теманын максатына ылайык, формасына ылайык улам жаны үйрөнгөн сөздү, жандуу колдонуу жагы, сөздөрдүн өзгөрүшүн грамматикалык ар түрдүүлүгүнө карай иш жүргүзүп, сүйлөөдө да жазууда да, практикалык жактан колдонууга багыт алуу жагы.

Тилдин сөз байлыгын камтуу үчүн сөздүктөр түзүлөт, сөздүктөр ар түрдүү болот. Ошонун ичинде кийинки мезгилде жеке тилдерди «Базис сөздүгү» деп аталган сөздүктөрү чыга баштады. Алсак, Ч.Огден деген адамдын англис тили боюнча «Basic English» деген сөздүгү чыгып, ага эл аралык 100 сөз, англис тилиндеги сөздөрдүн 1200 комбинациясы кирген экен. Ошол сандагы сөздөр менен англис тили боюнча 35 мин сөздүн түшүнүгүн берип, 62 мин маанини камтууга болот экен, ушул типтеги сөздүктүн орус тили боюнча түзүлүшү да күн тартибинде. Кыргыз тили боюнча бул ишке киришүү башталса, студенттер үчүн көп пайда келип чыгаар эле.

Эне тилдин кубулуштарын үйрөтүүдө жергиликтүү тилдик фактыларды да кенири колдонууга болот. Айталык, тилдин өнүгүшүнүн закон ченемдүүлүгү, анын тарыхый менен байланыштуулугу, лексикалык кубулуштарынын коомдук турмушка тыгыз чырмалып келиши, маданий жана материалдык өзгөрүүгө карата бат өзгөрүп турушу өндүү маселелер боюнча сөз жүрүп кетсе, анда жергиликтүү фактыларды көнүл эргите колдонууга болот. Жергиликтүү тилдик лексикалык фактылар мүнөзү, катмары, структуралык элементи ж.б. жагдайлары боюнча өтө эле ар түркүн. ошолордун ичинен өзүнүн этралингвистикалык функциясы боюнча сөздөрдүн башка тобуна кыйла айырмаланган ономастика маселесине (ономастика-географиялык атоолор менен ысымдар жөнүндөгү илим) бир аз аярай кетели. Тилдеги аттардын да өзүнчө бир кызык сырлары болот. Өрөөн, талаа, адыр, Тоо-суу ж.б. жерлерге коюлган географиялык аттардан биз аймактын, айлана-чөйрөнүн жай-кыштагы табигый өзгөчөлүгүнөн кабар алабыз. Мисалы: жайлоо, күздөө, кыштоо деген өндүү ж.б. сөздөр составында бар аттар илгерки

көчмөнчүлүк турмушка байланыштуу коюлган аттар экенин көрөбүз. лексиканын булл катмарлары өзүнүн структурасы, жасалыш касиети, ички түрү боюнча бири-бирине дал келе бербейт. Студенттерге ошол айырмаларды дана ачып берүү да зарыл. Ономастикалык маалыматтарды тил сабагында гана эмес, география, тарых жана адабият сабагында да берүүгө болот.

Ономастикалык маалыматтарды көбүнчө лексикага байланыштырып берип, предметтин тайпа боюнча коюлган максатына карай алып баруу оной. Ономастиканын жасалышы, түзүлүшү тилдин грамматикалык законуна баш ийүү менен жүрөт. Алар негизинен зат атооч же затташкан сын атооч же атоочтукка байланыштуу болгондуктан, грамматикалык ушул сөз топторуна, сөз жасоо менен сөз өзгөртүүнүн кайсы касиети мүнөздүү болсо, аттарда да ошол көрүнүш мүнөздүү болорун туюнтууга болот.

Студенттердин тилди бардык компоненттери менен толук таанышып, аларды өздөштүрүп практикада дарыдай колдоно билгенде гана анны коммуникативдик активдүүлүккө өтүү десек болот. Ошондо гана алар тилдин духуна түшүнүп, ага танууланбастан, анны олуттуу үйрөнүүгө кызыгат. Тил предметин үйрөнгөн кезде анын лексикалогияга байланыштуу темаларын, маселелерин өздөштүргөн кезде идеографиялык, башкача айтканда, тематикалык системаны пайдалануу алда канча эффективдүү болот. Бул ык жүрөккө күү тамызып, шуудураган кызыгууну пайда кылышы ыктымал. Анткени тематикалык системаны колдонгондо таза лингвистикалык маалымат менен студенттерге экстралингвистикалык маалымат да кошо берилип, студенттин кругозорун, билим денгээлин кенейтет да, аракетке түртөт.

Жыйынтыгында тил сабагына байланыштуу лексикологиялык тапшырмаларды үй иши катары аткарууга да мүмкүн. Андан башка кружок же дубал газетанын беттеринде «бул кызык», «сөз түйүндөрү», «эске тутуп алгыла» деген өндүү рубрика уюштуруп, элдин турмушу, географиялык жана тарыхый реалилер, речтик калып сөздөр, фразеологизмдер, учкул туюнтмалар ж.б. боюнча талкуу, диспут уюштуруу да кызык чыгат. Мисалы: жылдыз, ай айларынын аттары, алардын чыгышы; жыл мезгилдеринин, табигый кубулуштардын аталышы, алардын чыгышы; өсүмдүк аттары деген сыяктуу ж.б. аттарды коюп, анан талкууну студенттердин арасында өткөрсө кызык иш болоор эле.

Бул өндүү реалилерди, номенклатураны үйрөнүү-студенттердин коомдук турмушка болгон кызыгуусун күчөтүп, эстен чыкпас нерселерди көнүлгө түйүп калууга жардам берет. Мындай иштерди эне тилдин ар кыл аспектинин бирге байланыштырып, бир жол менен үйрөнүүгө тыгыз багыштоо зарыл. Башкача айтканда аларды стилдик каражат катары да өлкөнүн турмушун тааныткыч информациялык булак катары да эсептеп, экстралингвистикалык жана лингвистикалык өзөктү бир жол менен алып барганда студенттер тил предмети боюнча кыйла билимге ээ болушат.

Адабияттар:

1. Сапаралиев А. «Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы». - Б., 1997.
2. Жалилов А. «Азыркы кыргыз тили». - Б., 1996.
3. Абдувалиев А. «Кыргыз тили морфология боюнча лекциялар курсу».
4. Давлетов С., Кудайбергенов С. «Азыркы кыргыз тили». - Ф., 1980.
5. Основные принципы методики обучения иностранным языкам. - Москва, 1963.
6. Методическая классификация лексики и ее использование при обучении английскому языку в техническом ВУЗе. - Москва, 1968.

Рецензент: к.филол.н., доцент Ибрагимов К.И.
